HRVATSKI PLANINAR

GLASILO HRVATSKOG PLANINARSKOG DRUŠTVA U ZAGREBU.

Br. 1. U Zagrebu 1924. god. Godište XX.

Jablanac i okolica.

Dr. M. Hirtz: Zagreb.

Jablanac stisnuo se u dubokoj uvali Jablanačke drage uz more. Pridošlica, koji dolazi cestom od Senja ili sa Alana, ne može da ga smotri, dok ne sadje u samu dragu. Jedino ako slazi kojim prijekim puteljkom niz položinu Jablanačke drage ili Bilenske glave, može da ga ugleda već i sa visa.

Položaj Jablanca nada sve je slikovit, jer se mjesto poredalo amfiteatralno oko male ali sigurne luke, slične potkovi. Na širokom obalnom prostoru pristaništa zeleni se nasad tamariska. (Slika u prilogu.)

Konfiguracija tla okoline je takova, da se već iz samoga mjesta otvara veličajan vidik na krševite obronke i vrhove Velebita. Sa najkrajnjih točaka lučkoga pristaništa može da se pregleda vrletna pozadina: gromadni kukovi Lisca (1545 m) i Rožanskoga vrha (1638 m), pa mrki šumoviti visovi Alančića (1612 m), a niže njega sedlo Alan (1412 m), najviši gorski prelaz u Hrvatskoj. Neopisiv je prizor, kad klisure Rožanskoga vrha planu zapadnim rumenilom. Što imade prelijeva i prelaza od ljubičaste boje u crvenu, svi se oni vide.

Jablancu je upravo nasuprot najistočnija tačka otoka Raba, rt Glavina. Dobri veslači prebrode na ovom mjestu Planinski kanal za pol sata, na jadro ili motorom ne traje duže od 10 časova.

Pod Jablanac spada oko dvadesetak zaselaka, rasijanih u podgorju i po planini. To su većinom »podi« i pastirski ljetni »stanovi«.

Sa unutrašnjošću Velebita spaja Jablanac znamenita 40 km dugačka alanska cesta, najviša palninska i šumska cesta u Hrvatskoj, koja se vije pustom primorskom goleti do Alana (1412 m), odakle se spušta šumovitom suprotnom stranom do prašuma Štirovače (1102 m). Nijedna naša cesta nema toliki broj vijuga, od kojih se ističu veličinom (dužinom) osobito dvije: ona, koja je opasala Dundović kosu i Veliku goru te ona, što teče obroncima Visibabe. Prije rata prevozio se alanskom cestom lijes i druga drvena gradja od velike parne pilane u Štirovači k moru, a odatle naročito u Francesku, Italiju i Cislajtaniju. Danas je promet gotovo mrtav, a cesta leži opustjela i zapuštena.

Nekad čedno ribarsko selo, u koje smo se navraćali ponajviše samo mi planinari i prirodnjaci, Jablanac se tečajem vremena lijepo razvio. Nema sumnje, u prvom redu zaslugom mještana, koji su osnovali »Društvo za poljepšanje Jablanca«, pa onih, koji su pregnuće društva stvarno pomagali, a neki dijelak zasluge zapada i one, koji su riječi i perom opisivali i uznosili njegove krasote širom domovine. Danas je Jablanac već u malom ono, što i većina drugih primorskih mjesta: morsko kupalište i sezonsko odmaralište, dakako odmaralište intelektualaca, koji se zadovoljavaju s onim, što on može da pruži. Nema tu bučne i šarene reklame, sve je čedno, kao i oni, koji ovamo dolaze. A tko jedanput dodje, taj dolazi opet i dolazi uvijek, jer se Jablanac tako lako ne zaboravlja. Ako ste se samo jednput okupali u njegovim bistrim vodama, samo jedanput nasrkali njegovog balzamičkog zraka, samo

jedanput uspeli do vidikovca na Kuku i napokon, ako ste se samo jedanput barkom zavezli u nedaleku dragu Zavratnicu, onda više ne ćete tražiti na obalama Hrvatske drugoga ljetovališta. Jer prirodne prednosti i ljepote Jablanca imadu u sebi magičnu snagu, kojoj se ne može odoljeti.

Klima je blaga, gotovo oceanska. Zna i ovdje ljeti kadšto naskočiti bura, ali ta bura nije ni dijete zloglasne senjske bure. Malo zapjeva, pa se slegne. Često se od nje senjske vode vitlaju, bijele i praše, dok jablanačke vode leže spokojno ili se jedva mreškaju, bóraju... Ako se uspnete na koju glavicu okoline, opazit ćete, kako je mirna pučina jablanačkih voda kao crtom odrezana od burnoga mora ispod Senja. Jablanačko more znade već koncem lipnja imati do 29° C.

I polet i mašta i pero ne dostaju, da se opiše Zavratnica. Ona se može samo vidjeti. Kao da je nevidljiva, a svemoćna sila Prirode prenijela komadić norveške obale na naše more. Fjord, gotov fjord!

Zavratnica je krška uvalina, koja je p o n i k l a ili u s j e l a izmedju orijaških i sunovratnih pećina brda Klačenice i jedne susjedne bezimene s t r m e n i, a u koju je prodrlo more u dužini od 900 m. Sa pučine ona se ne vidi, dok se ne dodje na njezina vrata, koja zovu Prilaz, a upravo je kao stvorena za malu ratnu luku, za navalu iz zasjede. U njoj se redaju tri drage, od kojih je prva najveća, treća najmanja. Drage krivudaju i ne mogu se u jedan mah smotriti, k tomu se čas kao sutjeske suzuju, čas opet prostrano raširuju. Najšire je more u prvoj dragi (500 m), najuže na kraju druge drage (12—15 m). Dubina mora je razna, vani na ulazu 23 m, unutra u zatonu 10—12 m.

Voda se prelijeva zelenkasto poput opala, i kao u zrcalu vide se u njoj slike odražene sa kopna. Uz kraj, gdje je pliće, ponire oko do dna i može da na njem razabere svaki kamečak, svaki predmet. Tu je morski jež ili morska zvijezda, tamo sva sila školjaka i puževa, pod onim kamenom rak, do njega neka riba puzavica, a dalje onamo dno se upravo crni od mnoštva boculjavih morskih ježeva. Ima na dnu i čitavih zelenih grmljaka, što su ih stvorile alge, kroz koje se proturuju rpe sitnih ribica.

Neobično čuvstvo zahvaća čovjeka, kad ustremi poglede u onu strahotnu strmen, u one grede na kopnu, od kojih su se neke nagnule kao da će se survati u dubinu. Da bude strahota oku prijatnija, porasao je iz krša po koji grmečak trnovite drače (Paliurus aculeatus), po koji jasen, klen, r a š e l j k a, s m r d e l j k a, glog; iz jedne pukline izbila je divlja smokva. Ima i v r i s k a, smilja i nešto kadulje...

Najviše se pažnja priklanja gredama, jer su neke od njih čudesna, fantastična oblika. Onu jednu zovu Kumpirina, i doista je nalik na golem krumpir, onu drugu Lumbarda, treću Kadinina, četvrtu Crvena greda i tako redom, svaka ima svoje ime.

Pod Crvenom gredom je malen ravnjak, V e n c i n o p o č i v a l i š t e, prozvano tako po Venceslavu Novaku. Tu je on svake godine za ljetovanja u Jablancu samotario, ovamo sebi prevezao stol i tu u divljoj romantici i samoći drage Zavratnice maštao, stvarao i pisao. Eto, tuj na Vencinom počivalištu rodiše se njegove Podgorske pripovijesti, Podgorka Pavao Šegota...

Najljepše je u Zavratnici pred večer, u suton, kad sjene stanu padati, kad more zamiriši i s njegovim mirisom miješa zamamljivi miloduh smilja i kadulje, kad zamire dan, praćen osamljenim cvrkutom sitne ptice, č e t r k a n j e m jarebice grivke (Caccabis saxatilis), graktajem crnoga gavrana, što se izvija i slijeće na timor... Gavran muklo g r o k t i: grob! grob!, a Zavratnica muklo odgovara: grob! grob! Odgovara, kao da je živa, kao da se u njoj sakrilo čeljade, pa ono odgovara. Odgovorit će i vama, ako u nju viknete, i ponovite svaku riječ i rečenicu do tri puta. Učenjaci vele, da je to jeka, a ja velim, da je to glas božanstva Prirode...

Zavratnica se kopnom nastavlja u suhu km i pol dugu Krajkovu dragu.

U Zavratnicu se može doći i pješke obalnim putem preko brda Klačenice. Za one, koji vole da sanjare, ovaj je put upravo idealna šetnja, jer se uspon ne osjeća. Strmine se prelaze stepenicama. Pogled na Zavratnicu sa vrha Klačenice ima dakako svoje osobite čare.

Tko želi da se naužije rijetkoga vidika na more, treba da se popne do vidikovca na Kuku. Na milje daleko mogu da mu oči putuju modrim Jadranom. Ovamo blizu vide se otoci Pag, Dolin i Rab, onamo dalje školjevi Grgur, Goli i Prvić, pa Krk, dok pogled ne ustavi Vela Učka u Istri. Dojam povisuju gorostasne vrleti Velebita.

Rab je oku najbliži, na njem se vidi svaka veća puklina, svaki veći škâr. Pusto je sve, što se može da nazre, osim zelenog sv. Grgura. Od je oku najmiliji, na njem se oko odmara kao na otoku nade... Krivo rekoh, da se on zeleni, on se crni od crnike (Quercus ilex), zimzelene vrste hrasta, koja je po njem razavila čitave šume...

Kad more leži mirno, ono je uz alu smaragdno zeleno, na pučini tamno modro. Uz obalu Jablanca opažaju se na njegovoj površini neka svjetlija mjesta, to su izvori slatke vode, koja tu izbija uz kraj kopna ili sa dna, t. zv. v r u l j e, g r u l j e ili b r ú c i. Ali i po ostaloj pučini mogu da se smotre široke svijetle pruge, koje uporedo teku, ili se bez reda površjem verugaju: to su »kurenti« ili morske struje, koje nigda ne miruju.

Za tihih ljetnih dneva vlada na Kuku svečana tišina. Ništa čovjeka ne smeta, da se posve prepusti razmatranju otajstva Prirode ili izgubi u samom sebi. Na časove ne čujete ovdje ništa do zuja muha... Zna prolepršati mimo vas nad morem i po koji leptir, zna se nad vodu zaskočiti i pračnuti po koji s t r k ú n a c (osamljena riba), zna po zidu domiljeti i bezazlena gušterica, nakrene glavicu, pa vas gleda...

Svaka čast plovanu Vinku Butorcu, koji je umio s toliko ukusa iskoristiti prirodne prednosti raspucane kamene gromade Kuka, sagradivši na njem vidikovac, kakvoga nema čitavo Primorje, a koji iz daljine gledan stoji kao ogromno orlovo gnijezdo vrh vrletnoga timora. Vidikovac je sagradjen od armiranoga betona na oblik kruga sa promjerom od 9 m, a vodi do njega pećinama poduprta betonska kosina sa 32 stepenice.

Jošte treba samo, da se Klačenica malo više zazeleni, pa da vidite Jablanac! Sa pošumljivanjem započelo se prije desetak godina, i ono bi se već bilo privelo kraju, da nije sve smeo zlosretni rat. Usadjeno je mnoštvo borova, akacija, jasena i agava. Dosta se toga održalo i dobro napreduju, pitomeći onu gustu golet.

Jablanac imade i svoju zelenu oazu na prvoj planinskoj terasi, Njive. Tu je plodne zemlje težatnice, pravih njiva i travnjaka, bujnih gajeva i umejaka, pa maslinika, a u njima debele hladovine za odmor. Na Njivama leži i malo selište istoga imena.

Medju prijatne šetnje uz more ide obalni put do Male Stinice, koji je opasao nekoliko dražica. Koga pak zanosi divlja romantika Velebita, taj neka se uspne alanskom cestom ili kojom priječacem do druge planinske terase, gdje će zagledati čudo od prirode, kakvo se rijetko može da vidi, ogromno krško polje, jedno kameno more. Tu će upoznati sve strahote velebitske goleti.

Medju obične izlete Jablančana spada radi blizine i otok Rab. Ako se zavezete Barbatskim kanalom, koji je jedna zelena bašta, ne propustite pohoditi vrelo Ošit, koje prima vodu iz naših strana. Jablančani, koji su dolazili k à j i ć e m (čamcem), nalažahu mnogo puta u vodi bukov list. Zna se, da na Rabu nema bukve, pa je po tom jasno, da je voda vrela Ošit velebitskoga porijekla, da dakle dolazi ispod morskoga dna Planinskoga kanala i ovdje u Barbatu izbija. Putem ponese iz stare domaje, propadajući u pukline zemlje, bukov list i na Ošitu ga izbacuje. Uvaži li se visina, u kojoj započinje regija bukve na primorskoj strani Velebita, pa širina i dubina Planinskoga kanala, onda čovjek mora da stoji zapanjen pred ovim vanrednim fenomenom našega krša.

I planinar i lovac i ribar, a i onaj, koji hoće da se baš preda bezbrigi dokolice, doći će u Jablancu do užitka.

Za lov je zgodnije more od kopna, jer je lov u kršu tegotan, a divljači ima malo. Na moru ima već više lovine, raznih ptica vodarica (galebova, ronaca, pa-

taka i t. d.). Najviše će lovca zabaviti velike špilje golúbnjače u obalnim gredama otoka Raba, po kojima se legu golubovi pećinari (Columba livia). Kadšto ih sune iz jame toliko, da bi čovjeka na krilima diglo.

Jablančani su na glasu ribari. Najviše se bave lovljenjem lokarde i srdele. Neke godine istegoše u jednoj noći 60 q lokarde. Za lovljenje ribe selice od rijetke su vrijednosti neke drage na sjeveroistoku i jugu Jablanca, i one se zovu pozicije ili pošte. Prvenstvo ide dragu Vranjak, jer na Vranjaku ima ribe čitave godine, a prigodom seliva u masama. Vranjak je sigurno jedna od najbogatijih ribarskih pošta u čitavom hrvatskom Primorju.

Kadšto istegnu Jablančani i koju rijetku lovinu. Prije par godina uloviše primjerak osobite vrste kita, koji je težio oko 20 q, dao 8 q mekači (meso bez kosti) i oko 2 q ulja.

Kad vas pred zoru trgne oda sna njihova pjesma »Divojka se na Drinovcu kuplje«, tada znajte, da je more te noći ponijelo, da su barke krcate ribom. Nemojte propustiti jutrom istrčati što ranije na obalu do ribišta, gdje se riba izlaže i razvrstava, mreže rastežu i po srdáru, ribarskom starješini, dijeli medju ponajbolje ribare kao nagrada kànjuš, t. j. sva riba, koja se ulovila »mimo ribe u masi«. Tu ćete se upoznati sa organizacijom ribarske zajednice, ali ćete se naužiti i zanimljivih prizora.

Uz ribarstvo najviše se njeguje pčelarenje, i takvoga meda nema nigdje kao u Podgorju. Način pčelarenja je primitivan, ali osobit, jer se pčele radi paše moraju premještati tri puta u godini sa svojih staništa.

Početkom svibnja prevoze se iz Podgorja na susjedno otočje (Rab i Sv. Grgur), gdje je prva i glavna paša kadulja (Salvia officinalis), oko Petrova prenose se u planinu (Velebit) na t. zv. podove, gdje je glavna paša livadno cvijeće, i napokon polovinom kolovoza prenose se sa visine natrag u primorje, jer tada tamo započinje najbolja paša, naime vrisak (Calluna vulgaris).

Poput ostalih podgoraca, koji se sami jošte nazivaju Bunjevci, i Jablančani sele se u dobrom broju preko ljeta u planinu, gdje se bave alpinskim gospodarstvom i pašarenjem. Njihovi glavni »stanovi« nalaze se u sedlu alanskom onkraj Visibabe. S ljudima se seli i sva okokućad, domaće životinje, stoka, perad, mačke, psi i isti — vrepci. Preko ljeta ne vidite u Jablancu nijednoga vrepca. Mudre ptice, povodeći se za primjerom svojih domadara, odlete u planinu do »stanova«, gdje se gnijezde i polegu, a kad se vrati svijet k moru, slete i one u staru domaju. Pod jesen čuje se u Jablancu rečenica »došli vrepci, eto Bunjevaca«, i ona znači, da je vrijeme pašarenja minulo.

*

U Jablancu smo proveli više od jedne sedmice, baveći se opažanjima svoje struke. Ni mome drugu, ni meni, ne bijaše ovo prvi puta, što smo u naučne svrhe prelazili preko naše najviše planine k moru.

Doteklo je i nešto dokolice, u kojoj je blagotvorna morska kupelj osvježila planinarenjem iscrpljene tjelesne sile, a nije manjkalo ni društva, koje nam je prijatno kratilo časove, osobito za večernjih sijela na obali. Valja znati, da se u Jablancu živi kao kod svoje kuće, kao medju svojima. Vrijedni su ti Podgorci, i malo imade našega svijeta, koji bi tako susretao stranca. Svatko vodi tamo o Vama brigu i nastoji, da vam uljepša dane boravka.

Gotovo tužno bijaše za nas ono jutro, kad su bijele marame Jablančana zalepršale na obali, kad nas je more ponijelo prema Bakru...

Ja sam čitavo vrijeme vožnje Planinskim kanalom prosjedio u jednom kutu na palubi broda, ne skidajući očiju sa sive, rastrgane trupine naše div-planine, nad kojom su se skupljali kao pahulje prebijeli oblaci »račići«, prvi predznaci bure...

Kad smo zaplovili vodama Doljne Klade, probudiše se u meni sve uspomene na naš vratlomni slaz sa zavižanskih visova. I dok je mašta redala sliku za slikom, obilazeći letimice goleme krajeve Krive strane, Babrovca i Trnove staze, dotle su se iz duše izvijali stihovi zaboravljenog ličkog pjesnika Danila Medića: Velebite vilovito stjenje, Velebite care naših gora!...

KRŽIŠE I KRVAVEC SA VEL. PLANINE

FOTO: D. PAULIĆ

Iz života planinskoga bilja.

Dr. I. Horvat. Zagreb.

Da gusti biljni pokrov zastire svagdje vrhove planina i da su strme litice obrasle gustom šumom doimale bi se planinara posve drukčije. Ako igdje, a to vidimo u našim krajevima, kako utječe biljni pokrov na fizionomiju kraja. Utisak, što ga na nas proizvodi zašumljeni centralni dio Medvednice daleko zaostaje za dojmovima sa krševitog, premda nižeg samoborskog Oštrca. Svakog planinara s više zadovoljstva napunjaju strme stijene Velikog Kozja nad Zidanim Mostom, nego šumom obrasli vrhovi Kuma ili Bohera.

Uzrokom su tome nagle promjene vegetacijskog pokrova u prvim i manja ili veća jednolikost u potonjim brdima.

Ne može se poreći ni dojam, što ga bude u duši našoj stoljetni hrastovi, sa svinutim granama i hrapavom, naboranom korom. Posebnim nas pijetetom napunjaju vitke, nedogledne bukve, svjetle i glatke, što se uspravno koče i poput gotskih stupova nose zeleni svod. I crnogorična šuma s pravilnim grančicama, ravnim deblima i suhim iglicama na tlu djeluju na nas.

Istina biljni pokrov u nizini po svome sastavu bujnosti i kržljavosti različito nas se doimlje i mjestimice svojom monotonošću ublažuje ili brzom mijenom scenerije uzbudjuje i podiže naša čuvstva.

Znatno više nego u nizini biva to u planinama, koje ujedinjuju na kratku putu više nego što nam i najdulje putovanje u nizinama pruža.

Iz poljana obraslih žutim žitom i zelenim kukuruzom zalazimo u gustu hrastovu šumu, gdje se pod starim stablima razbujalo grmlje i šikarje ukrašeno šarenim cvijećem. Što kročimo više, hrast se gubi, a bukva sve više zauzima mjesta.

Prazna i svjetla šuma sa zelenim sagom mahovina ili bijelim kamenjem seže dosta visoko. Tada se u stanovitoj zoni pojavljuje pojedino crnogorično drveće, isprva zasebno, a što više uzlazimo ono učestava, dok ne preuzme posve mah i samo još par metara sežu pojedina bjelogorična stabla.

Pojas, kojim opasuju ove šume naše planine nije svagdje jednako širok niti počimlje u istoj visini. On ovisi o mnogim faktorima, ekspoziciji, blizini mora i o vrsti drveta. Što polazimo bliže k jugu granice su šume pomaknute više, a što od mičemo dalje k sjeveru spušta se šuma niže.

Na svome gornjem kraju pojas je šume raskidan, oštećen i razrijedjen. Sve su rjedja stabla, osušene im grane mrtvo strše naokolo, a izlamani vršci sve jadnije stoje, što sežemo dalje u visinu. Uspon nam otešćuju povaljena stabla i oborene grane. Mi smo u t. zv. »borbenoj zoni«. Šuma nestaje, gubi se i samo još zasebni pojedinci stoje, a oko njih se ispreplelo gusto šikarje klekovine.*

I kad stupamo na tu klekovinu otvara nam se daleki vidik na gole vrhove planina, pogled u kome čovjek toliko nalazi, da ga to željnije traži, što ga više uživa. Tu počimlje domena planinske flore!

Većim usponom brda životne se prilike znatno mijenjaju i tu gdje su posve druge prilike, raste i drugo bilje. Raširenje je planinske flore vezano na te posebne uvjete, a kako oni nijesu svagdje na zemlji u istim visinama jednaki, to je i zona planinske flore u raznim geografskim širinama različita. Već sama granica šume nije geografski, već biološki fenomen vezan uz razne faktore. Spomenuta geografska širina i udaljenost od mora znatno utječu, a jednako je odlučna i veličina samog masiva. Što je masiv veći, to je granica šume viša. Dok na pr. na Risnjaku prestaje kompaktna šuma u visini od 1350 m, seže ona u središnjim Alpama do iznad 2200 m. Veliki je utjecaj ekspozicije, na sjevernim obroncima gubi se šuma obično 100—200 m. prije nego na južnim. Gornja je granica šume napose u našim krškim

* Pevalek S.: Klekovina. Hrv. Planinar god. 1922. str. 84.

krajevima pomaknuta niže te se pače bitno razlikuje od granice šume u Alpama, što ćemo drugom prilikom točnije prikazati.

Uz navedene faktore utječe i oblik planine, gdje se ruše lavine i kotrlja kamenje nestaje brzo šuma, a isto tako zalud nastoji da zauzme okomite litice. Konfiguracija tla kadra je prouzročiti razlike sto do dvije stotine metara.

Najviše ipak ovisi granica šume o biljci, o onoj vrsti, koja seže najdalje u visinu.

I. Životne prilike bilja u planinama.

Svakom laiku upada u oči promjena vegetacije usponom na planinu, ali ta vanjska promjena samo je reakcija na vanjske prilike, koje se svakim korakom mijenjaju

Te su promjene mnogostruke, a jednako odlučne za život bilja u planinama.*

Svaki laik znade, kako dugo traje u planinama zima, a kako je kratko ljeto. Trajanje vegetacijskog perioda t. j. onog vremena, kada može da se biljka trajno razvija, mijenja se usponom vrlo brzo. Dok u našim širinama traje taj period do 9 mjeseci umanjuje se on u visini od 1500 m na 6 mjeseci, a kod 2500 m, dakle u visini Kredarice traje samo neko 50 dana.

Razumljivo je, da je ovako skraćeno vrijeme za razvoj bilja moralo znatno utjecati na njegov život.

Utjecaj kratkoga vegetacijskog perioda jasno se odrazuje u više smjerova. Promotrimo li unutarnju gradju stabla vidjet ćemo u planinskog bilja nadasve maleni godišnji prirast. Oni okruzi, što poput nebrojenih obruča opasuju srčiku biljke u našeg su drveća tako veliki, da ih dosta lako razabiremo i brojimo prostim okom. Ti su prsteni u vezi s godišnjim prirastom. Svake godine izraste po jedan takav prsten i po njima prosuđujemo dvoje: starost biljke t. j. broj njezinih godina i veličinu godišnjeg prirasta. Zovemo te prstene godovima.

Prerežemo li maleni puzavi planinski grmić s lijepim bijelim cvjetovima zvan Dryas octopetala i motrimo gradu stabljike to ne ćemo prostim okom razabrati godova. Tekar boljom lupom vidimo mnoštvo uzanih godova, na stabalcu do dva i po cm u promjeru neko 40—80 krugova. Biljka je stara već tako dugi niz godina, a debljina njena jedva veća od palca, tako je maleni godišnji prirast. Ne treba da nas to začudjuje, u tako kratko ljetno doba jedva se može zamisliti, da će više izrasti.

Slična je gradja i ostalih grmova na ledenim poljanama i liticama visokih planina.

Drugi znatni utjecaj kratkoga perioda vidi se u gotovo posvemašnjem pomanjkanju jednogodišnjica. One biljke, čiji život traje samo jednu godinu u planinama su vrlo rijetke. Dok u visini od 200—600 m nalazimo od sveukupnoga bilja preko 60% jednogodišnjica, pada njihov broj u visini iznad 1500 m na 33%, a iznad 1800 m iznosi on samo 6%.

U najvišim usponima, uz rubove ledenjaka raste u svemu maleni broj bilja i od toga malenoga broja samo je 4% jednogodišnjica. To je posve shvatljivo. Biljka treba da se razvije iz sjemenke, da razvije stabljiku i lističe, da propupa i donese cvijet, da ga oplodi i izgradi sjemenke mnogo vremena. A toga nema u onim jadnim prilikama, i zato je nemoguće da se jednogodišnjice uzdrže u planinama. Tekar u dvije ili više godina može da se biljka razvije i pobrine za potomstvo.

Daljnja je iskustvena činjenica, da je bilje u planinama ponajviše zimzeleno. I to se dovodi u vezu s kratkim ljetom, jer nema sumnje, da biljci koristi to vazda spremno lišće, koje prima u ono kratko vrijeme što više svjetla i topline pomoću kojih izgradjuje hranu za cvijet i plod.

Mnoge su još slične prilagodbe planinskoga bilja na kratku vegetacijsku periodu. Ima primjerice bilja koje uopće ne donosi ploda. No mjesto da dugim putem

---

* Isporedi: Schroeter: Das Pflanzenleben der Alpen, Zürich 1908. i Seidl: Raslinstvo naših planin.

stvara najprije cvjetove i iz njih razvija plod, ona na svome tijelu, u pazušcima listića ili cvjetića stvara rasplodne pupove, kojima se biljka brže i sigurnije razvija. Iz takvih pupova obično izrastu već na materi biljci nove biljčice i zato se zovu takve biljke »viviparne«, one radjaju žive mlade. (Na pr. Polygonum viviparum, Poa alpina, var. vivipara.)

Sve su to uglavnom utjecaji kratke vegetacijske periode na život bilja. Ali nijesu to jedini vanjski utjecaji; u planinama se mijenjaju još dva najbitnija faktora za život bilja, a to su svjetlo i toplina.

Svjetlo sunčano, dok dopre do morske visine prolazi debeli sloj uzduha. Što bliže razini morskoj uzduh je sve gušći, jer gornji slojevi tlače na nj i zgušćuju ga. Već je pred trista godina znameniti francuski fizičar Pascal našao t. zv. gorski tlak, konstario je da tlak svakim usponom osjetljivo pada. U većim visinama gdje je rijedak uzduh i tlak je malen.

Ova je činjenica važna za život bilja u planinama. Ne utječe istina tlak uzduha direktno na biljku, već se utjecaj očituje u lakšem prolaženju sunčanih zraka kroz rijedak uzduh i s tim u vezi jačeg zagrijavanja t. zv. insolacije.

Dok sunčane zrake dopru kroz debelu naslagu atmosfere do visine mora gubi oko 52% od svoje jakosti. U visini od 4000 m zrak je već tako rijedak, da se prolaženjem gubi samo 6% svjetla.

Kolike li razlike kod nepojmljive upravo ovisnosti biljke i o najmanjim, jedva zamjetljivim razlikama svjetla

Svaka biljka treba za svoj život svjetla; u zelenu lišću, u klorofilnom zrnju provodi se najvažniji životni proces, nazvan asimilacijom. Pod utjecajem sunčana svjetla stvara se u zelenim zrncima klorofila organska hrana za sva živa bića. Žarko planinsko sunce pospješuje vidljivo taj važan proces i to se svagdje opaža. Ponajprije u anatomskoj gradji lista. Sloj onih stanica, koje služe neposredno asimilaciji, povećava se na dva do tri. Već na našem drveću ima lišće izloženo direktnomu svjetlu veći broj takvih stanica od onoga što raste u sjeni krošnje. Ono mnogo osvjetljeno lišće nazivamo lišćem svjetla, potonje lišćem sjene. Sve je planinsko lišće obzirom na naše u nizini izrazito lišće svjetla.

Samo se po sebi razumije, da te povećane naprave uz jako svjetlo izvrsno funkcioniraju i stvaraju obilje hrane, koja je biljci u tim tako jadnim prilikama i te kako potrebna. To je razlog toliko spominjanoj hranivosti planinskih pašnjaka i livada.

Pod utjecajem jaka sunčana svjetla zbivaju se još mnoge druge kemijske promjene u biljci. Često se stvara u stanicama listića obilnije posebni sok, nazvan antokijan. Sok je taj modar, ako je lužnat, a crven ako je zakiseljen. Polijemo li crveno zelje lužinom ono pomodri, dodamo li octa biva ono prekrasno crveno. Većina cvijeća obojana je tim sokom, a kako se on stvara napose pod utjecajem jaka svjetla to nas ne treba više čuditi ono bogatstvo boja, ona šarolikost i neopisiva bujnost cvijeća planinskih košanica i kamenjara.

Planinsko jako svjetlo djeluje, da je crvenilo planinskog bilja crvenije a modrilo modrije od našega u nizini. Na mjesto žutih boja naših žabnjača i glavočika stvara se tamo narandjasti ton u čitave njihove svojte, a mjesto modrila često prevladava ljubičasta boja planinskog cvijeća.

Osim ovih kemijskih promjena djeluje jako svjetlo i na promjenu oblika. Klice krumpira izrasle u tami podruma blijede su, neobično dugih izbojaka i malenih litica. Tmina očito pogoduje rastenju. Svjetlo naprotiv usporuje rastenje. Kako je važan utjecaj svjetla razabire se jasno iz Bonnierovih pokusa. On je ubrao u visini od 600 m jači busen jedne glavočike, razrezao ga na pola i jedan dio gajio u Parizu, a drugi u visinama Pireneja. I dobio je u Parizu biljke s dugim izbojcima, manjim listićima i neuglednim cvjetovima. Posve protivno dobio je na Pirenejima, malene biljke s većim listićima i razmjerno velikim cvijetom.

Svjetlo kroz dan usporuje rastenje i zato kod nas raste bilje noću. U planinama, gdje je svjetlo znatno jače usporuje ono tim više rastenje. A u noći? U noći vlada uplaninama takva studen, da se biljka ne može slobodno razvijati.

Poznata je u planinama s t u d e n. Svakih 170 m pada živa u toplomjeru oko 1 mm. Već je ta studen nepovoljan faktor za razvoj bilja. Znatniji je međutim utjecaj velikih ekstrema u danu i noći.

Rijedak se zrak brzo ugrije, ali i tim brže ohladi. U nizini treba dugo, dok se gusti zrak zagrije, ali on tada drži toplinu dulje. Zato su u planinama veliki ekstremi između dana obasjanog žirkim suncem i studene noći, što nosi umiranje.

Sva toplina sunčanih zraka dopire do tla i ono se znatno ugrije, mnogo više nego u nizini. Zato i noću dok se zrak ohladi ostaje tlo toplo. Velike su razlike izmedju temperatura tla i temperature zraka u planinama i u nizini kako pokazuju brojke:

U nadmor. visini od 100 m razlika temperature tla i temperature zraka iznosi 1.5° C, a u visini od 2200 m 3.6° C. To je nadasve odlučno za oblik planinskog bilja. Biljka može da se razvija samo u neposrednoj blizini zemlje, ona se priljubljuje tlu, puzi po kamenju. Bilje ponizno prigiblje glavu pred studeni, koja nosi u noći smrt i zator. Jako sunčano svjetlo kroz dan i studen u noći djeluju tako na oblik, da se izbojci skraćuju, stvaraju buseni i tijelo priklanja zemlji, kamo ga tlače i silne mase snijega, što se svake zime staložе u visokim planinama.

Životna borba tako je silna, da iste u nas ponosne bukve rastu u obliku klekovine, a žute vrbe puzu, kao jedva vidljivi grmići, po tlu!

U vezi je s jakim zagrijavanjem brzo isparivanje, koje može da štetno djeluje na život biljke. Planinsko je bilje zaštićeno od te nepogode. Mnogo se čitavim svojim oblikom, okruglim lišćem, debelom kožom ili gustim dlakama zaštitilo od pogibelji. U prvi čas začudjuju prilagodbe na suhu klimu, jer u planinama ima obično dosta oborina. No nevalja zaboraviti na suhe, isušujuće vjetrove, što dnevno pire, često i u takvo doba kad bilje nije kadro da prima vodu smrznutim korijenjem.

Vanjski su dakle faktori oni, koji su utjecali na život i oblik planinskoga bilja. Kratka vegetacijska perioda, jako svjetlo i sunčana insolacija, ekstremi dana i noći, pa studen i debele naslage snijega posve su promijenili vanjski oblik i unutarnju gradju, stvorile malene busene i jastučasti oblik i hranivost pašnjaka i košanica.

Produkt životnih prilika u nizini naše je obično bilje, a produkt onih faktora što vladaju gore nad oblacima planinsko je bilje.

Zaista najbolji primjer o utjecaju okoline i društva na život pojedinca!

(Nastavit će se.)

Košljun.

Dr. Milan Šenoa. **Zagreb.**

Na jugozapadnoj obali zelenog otoka Krka stisnuo se u gotovo sasma sakriti, a dobro zatvoreni zaton, mali otočić, valjda najljepši kraj lijepog otoka Krka. To je Košljun. Taj skromni dio prekrasnog svijeta, ploča od samo 1000 m². Sva je prekrita bujnom tamnom šumom, a kraj uz tamno-modro more zarubio crveni i zeleni vinograd, pun crnoga kao mrazom ofurenog grožđa. Posred one pitome sjenovite šume digao se stari gostoprimni samostan Košljun, stara Frankopanska fundacija iz XV. stoljeća.

Autor znamenitoga djela »Illyricum Sacrum«, isusovac Farlatti, zove taj samostan »conventus bastilionensis super nemorosum collem, qui ex amoenissima et populosa valle consugit« (samostan Košljun, koji se diže na šumovitom brežuljku posred najljupkijega napučenoga zatona«).

Na zapadu se samostanu otvorila zgodna, lijepo zidana lučica, kuda za svečanih dana dolazi sila lađica sa Krka i obližnjih mjesta sa pobožnim Bodulima, sa lijepim i strojnim Bodulicama, koje nose osobito elegantnu, crnu narodnu nošnju.

Od luke vodi put ravno pred samostan; taj je sav od kamena. Ulazite na starinska vrata u unutarnje dvorište; i to je popločeno kamenim pločama, a oko čitavog dvorišta ima visoka romanska galerija kao u većini primorskih i dalmatinskih samostana. Na sredini je cisterna dobre hladne vode. Ravno nasuprot ulaza u dvorište pod galerijom ulazite u crkvu. Romanska je to bazilika, koju drži devet poprečnih tramova do 10 m dugih, a valjda od stare hrastovine. Žrtvenici, stupovi na njima, krstionica i koješta drugo većim je dijelom učinjeno od crvenoga kršnika sa bijelim komadićima mramora. Ima te vrsti lijepoga kamena vrlo mnogo u istočnom dijelu Krka pod najvišim vrhom Triskavcem (541 m). Nasuprot ulazu postavio se glavni žrtvenik, koji je do nedavna stajao izolovan, jer je iza njega kor za braću franjevce i za djake. Svu veliku plohu više glavnoga žrtvenika pa sve do silne visoke priječke zapremila je ogromna slika Girolama da Santa Croce, koja predstavlja sv. Trojicu pa sve božje ugodnike i miljenike, apoštole, mučenike, svece i svetice, pape, biskupe, opate, opatice i pustinjake — svega skupa 104 glave; oko njih ima 80 anđeoskih glava, dolje ima oko 20 mukotrpnih glava, skromnih pokornika u očistilištu i bijednih prokletnika u paklu. Slika je vrlo lijepa, dobro sačuvana, a potiče iz XVI. vijeka valjda iz god. 1535. Iznad te slike ima druga slika, koja predstavlja svetu Ceciliju, naslikana na koži, ali već dosta iskvarena. Iznad orgulja ima lijepa rosetta, koja rasvijetljuje svojim modrim staklom kakva iznemogla starca ili lijepu mladicu, što skromno kleče pred velikim žrtvenikom.

Na istočnoj strani dvorišta nalazi se prostorija za internatske djake, jer samostanci imadu i gimnaziju i internat, a bliže starom tornju je starinska kapela u kojoj leže sačuvani ostaci Katarine udate najprije za mletačkoga dužda Gianorsa Dandola, onda za dužda Foscola; pa je dvostruka duždevica mletačka kći posljednjega nesretnoga kneza krčkoga Ivana Frankopana.

»Infanstum diceres in Frangipania familia Johannis nomen (»nesretno je u Frankopanskoj obitelji ime Ivan«).

Knez Ivan ostavio je g. 1453. u svojoj oporuci 1000 cekina samostancima, da sagrade na Košljunu crkvu, a posljednja želja njegove kćeri bijaše, da je zakopaju na Košljunu u rodnom kraju, pa zato dade i ona 1000 cekina za crkvu. Kad god. 1523. umre, sahraniše je u kapeli uz crkvu u visokom balkonu sličnom grobu, koji ima na donjoj strani frankopanski grb. Počivala je ondje u miru božjem sve do prevrata, dok ne zaposjedoše talijanske čete otok Krk, a tako i Košljun. Oni izvadiše kosti svoje duždevice, pa je razbacaše po kapeli ne znajući, da je hrvatska kneginja bila nesretna žena dvaju mletačkih signora. Kad su ovi skakavci ostavili otok, pokupiše dobri franjevci kosti svoje fundatorice, pa je opet časno sahraniše.

Sam je samostan opsežna moderna građevina na dva krila, a ističe se osobito svojom bibliotekom i svojim muzejem. U lijepom muzeju pohranjeno je dosta predmeta, koji se tiču domaće faune i flore, numiznatike, epigrafike, heraldike, ima tu oružja, starih slika, a med ostalima bio je ovdje i glasoviti herbar dr. Botteri (umro g 1875. u Vera Cruz u Mejiku) sa 3500 bilina. Taj je herbar, a i biblioteku uredio pok. fra Mavro Gugić; on je učinio veliki potpuni katalog bibliotečki, koja ima 90 inkunabula, svu silu glagolskih rukopisa, rijetkih knjiga, a među njima i Ptolomejev atlas iz god. 1511. Broj knjiga presiže 4000, pa je interesantno, da su ondje sve knjige Jugoslavenske Akademije, Matice Hrvatske, Društva sv. Jeronima, a i svi časopisi hrvatski. Herbar dr. Botteri prešao je u zadnje vrijeme u vlasništvo botaničkoga zavoda zagrebačke Univerze, koji je za to poklonio franjevcima moderne herbare, kakove trebaju na svom zavodu. Zanimivo je, kako su franjevci očuvali biblioteku i muzej pred talijanskim otimačima; na vrata biblioteke prisloniše s vanjske strane velik ormar tako, da nemili gosti nisu ni znali, da ima biblioteka.

Kad ostavite samostan, pa obidjete rubom mali otočić, prikazat će vam se na svaku stranu drugi zanimiv pogled. Na južnu stranu vidjet ćete iza crvenoga i zelenoga lozinog lišća krševitu obalu krčku, nešto dalje zašli ste u tajanstvenu šumu tamne crnike (Quercus illex); kroz granje krošnjata drveća dolazi do vas šum tamnoga mora, koje se posulo četom bijelih »jagnjića«, a iza njih prostro se po

zelenoj obali posred bujnih vinograda prastari Punat — sada Aleksandrovo; nad njim se diže obla glavica ljubičasto-crvenoga Triskavca na svijetlo modrom nebu. Više gore prema sjeveru protegnula se obala, još se ondje redaju kućice crvene, modre, žute sa stereotipnim velikim podrumima u razizemlju, a onda — u Kanajtu lijepa biskupska palača posred zelenja i polja, na kojima je nekad raslo izvrsno vino. Prema sjeveru zavalilo se na hrbat mjestance Kornić sa crkvom, školom, općinskom kućom, sa kućicama posred gromača, a ma jedno selo slično drugome kao jaje jajetu. Tu ima jedna osobitost: kapela sv. Donata iz VII. ili VIII. vijeka, starinska, rebra joj se vide, ali široka je kupula složena od čvrstoga vapnenca, koji su vezali poput najtvrdjeg kamena tvrdom žbukom, a ta drži čvrsto 13 vijekova, pa daje zaklona putniku, koji se sklanja onamo za ljute bure ili frbina; tako žitelji drage košljunske zovu sjevero-zapadnjak.

Zadjite i opet u šumu prema samostanu; za čas ostavlja vas crnika i svijetli žestilj (Acer Mons Pesulanus). Tlo se sve prekrilo bršljanom; stari je to bršljan, ali ćete vidjet jedno stablo bršljana, koje ima cijelu stopu u promjeru, na putu iz grada Krka na Košljun. Najednom se očigledno sasma promijenila flora: nema tu više bjelogorice, već su proširila svoje grane krasna stabla borova, crni bor, arapski bor i himalajski cedar (Cedar Deodara) i kojekakve druge vrsti. Pričinja vam se sada, da ste daleko od mora zašli u koju staru šumu na slovenskoj granici. Gle, tu i tamo proviruje iz tla po koji kamen, ali taj je obuhvatila čvrsto trnovita kozjarica. Podjete li dalje drumom, evo pred vama male kapele sa čudnim niskim, labirantu sličnim ali raskritim hodnicima; u njihovim su čoškovima postavljene slike muke Kristove, pa ljudi iz okolice dolaze amo rado na proštenje.

I opet se primakoste crkvi, pa čitate visoko nasuprot ulazu čudne riječi uklesane u kamen:

»Kao sjena, što se ovud šeće,
Tako brzo i naš život kreće.«

Krvavec [1853 m.]

(Kamniške planine.)

D. Paulić. Zagreb.

Sjedili smo u nisko svedenoj sobici stare gostione u Kamniku. Sve stijene bile su obložene teškom hrastovinom i iskićene starim cinčanim posudjem. U jedan kut se stisnula velika zelena peć pokrita ocakljenim šupljim opekama, a u drugom je visjela gitara i s njenog vitkog vrata, razlio se snop šarenih vrpca mekanih i toplih kao akord njenih glasova.

Naš krčmar je baš tog dana slučajno slavio kolinje, pa nas je gospodski častio, a ni mi nijesmo štedili, da priberemo snage za daleki noćni put do Št. Ambroža. Kad smo ustali, da se spremimo dalje, osjetili smo iza obilja gozbe preveliku simpatiju za toplu peć u kutu. Vujec je uz to već zaigrao na gitari i čim su se njeni duboki glasovi razlili po sobici, okupili su se svi oko njega, ponavljajući stare pjesme od prijašnjih izleta. Vrijeme je brzo odmicalo i na koncu nam nije preostalo drugo, nego da se rastanemo od tople peći i ozbiljno krenemo na put.

Vani nas je dočekao hladni zrak, a smrznuti snijeg škripao nam je pod nogama, kod svakoga koraka: kao da govori »stric — vujec — stric vujec«, kako to naši Zagorci kažu. Kod Tunjica malog seoca na brijegu, zatekao nas je duboki snijeg, a da ide brže, navukli smo sniježne konjiće, koje smo do sada mučno nosili na ledjima. Uspon je strm, a noć je bila tamna, pa nijesmo pravo znali gdje smo. Zadnje kućice već su se izgubile daleko za nama, a njihove luči svijetlile su kroz gusto granje, kao sitna bića u dubokom moru. Snijeg je bivao sve dublji i dublji. Išli smo u njemu posvema tiho, tek rijetko se čuo udarac štapa ili čija riječ. Zamrzlo drveće pucalo je od hladnoće i kad već nije moglo izdržati teret snijega, zaorila je šumom lomljava i prasak, da se cijeli zrak uzbibao. Kratko zatim još

čulo se kako sipki snijeg šušti i onda se opet vratila tajinstvena tišina. Prolazili smo pod nebrojenim svodovima tolikih bizarnih spilja, koje su stvorile zasnježene grane. Male naše svjetiljke mogle su nam dočarati samo neke partije tih uledjenih snježnih dvorana, fantastičnih poput interrieura raskošnih gotskih crkva. Nijesmo se zato ni žurili, bilo nam je žao, da tako brzo predjemo te čarobne scenerije.

Bilo je sigurno već blizu ponoći, kad smo izašli iz šume i na vrhu male čistine, ukaže nam se isprva toranj a naskoro i cijelo naselje oko crkvice Št. Ambroža. Došli smo gore i pokucali zvonaru, da nas pusti k sebi. Dobri starina se nije ni srdio, što smo ga sred noći bunili. Bio je pače veseo, da ne će na sutrašnji dan, goda njegove crkvice, biti sam na tim visinama.

Smjestili smo se naokolo po drvenim klupama ,a dva sretnika su našla ležište na ogromnoj glinenoj peći. Isprva smo im silno zavidjali na dobrom mjestu, ali nam je naskoro postalo sumnjivo što se cijelu noć vrckaju, pušu i namještaju. Kad su nam u jutro saopćili tajnu te noći, bili smo pogotovo zadovoljni, što smo izabrali, ma i uske tvrde klupe namjesto tople peći. Oni su naime imali cijelu noć tešku borbu sa prasjediocima svojih ležišta, a uz to su morali svaki čas mjenjati mjesto, da si ne ispeku živo meso.

Jutro je osvanulo maglovito i tek poslije podne smo otišli više gore, kroz šumu do »Koče na Jezeri«. U zatišju je bilo mirno, ali čim smo se više uspinjali svaki čas se u nas zaletio hladni vjetar, koji je gospodovao na visinama. Prešavši preko hrpta na drugu stranu, vjetar se opet stišao i lagano kao barke tjerane od vjetra, prešli smo u uvalu izmedju Vižinskoga vrha i Kržiša. Oblaci su u tim visinama bili već nešto rijedji, ali sunce ipak nije moglo, da prodre. Opazili smo tek njegovu blizinu, po jasno blještećem snijegu i tankim maglicama, koje je vjetar kidao i raznašao. Nije nam se nikud žurilo, pa je naš vodja predložio, da ostanemo oko pobočja Kržiša. Snijeg je tu bio vanredan za nas skijaše, suh i sitni kristali prašili se za našim tragovima kao male bijele zastavice. Do pred večer bile su sve čistine izšarane našim tragovima, da ni komadić nije ostao netaknut. Bilo je tu svakojakih linija, kvaka i krugova, pa naravno, da ni obligatne »pike« nijesu falile. Kroz žuta stakla naših naočala pričinila nam se cijela okolica, kao da po njoj sunce sije, pa nijesmo ni primjetili promjenu, koja se odigrala nad našim glavama. Jaki istočnjak uzdigao se naime iz Bističke doline, raskinuvši tanke oblake, otkrio nam je čisto plavo nebo.

Sad smo tek i mi pravo oživili. Vesele boje promijenile su posvema, sivu okolicu, sve je postalo jasno i čisto, a po glatkom snijegu letili su rumeni traci niskoga sunca. Prešli smo kraj zasute »Križke koče« do nad uvalu Osredka, koja se strmo ruši u Bistrišku dolinu. Na rub se nijesmo usudili stupiti, lijevo i desno od nas ogromne su stijene iskitile sav greben prema Krvavcu. Magla se već posvema razišla, tek tu i tamo je zaostao po koji trak u dubokim uvalama, gdje vjetar nije mogao proširiti svoju vlast.

Dan se stao naglo rušiti, pa je trebalo misliti na povratak. Usput smo još pošli na vrk Kržiša, nebi li što vidjeli od Julskih velikana. I doista se cijeli horizont očistio. Tamo daleko na zapadu nanizali su obli vrhovi Karavanka, a lijevo od njih Škrlatica, Triglav i cijeli niz vrhova njihovih susjeda. (Slika u prilogu.)

Sunce je već utonulo iza Bohinjskih gora, pa se cijeli lanac isticao od rastaljene mase obzorja, u tamnoj ljubičastoj silhueti. Odraz zapada dopro je i do nas. Krvavo crvenilo prelilo se preko snježnoga plašta, ostavljajući ljubičaste sjene, a one daleko u dubokim dolinama već posve tanke i plave. Kao malena gnijezda ležala su pod nama raštrkana sela nad kojima se povlačilo tanko velo sivoga dima, a iz pojedinih kućica, žmirkale su već prve večernje luči.

Nismo se dugo mogli otrgnuti od veličajnoga prizora, ali nas je potjerala noć, zamatajući tiho i kradomice, sve konture u mekoću sutona. Pred nama se pružila nepregledna čistina zasuta netaknutim prašnim snijegom. Spustili smo se u nju lagano i nečujno, nismo ni osjetili, da se dotičemo tla, sve je pod nama bilo mekano,

oblo i glatko. Nisko dolje u dubokoj šumi ukaže nam se kroz drveće sitno svjetlo zvonareve kućice. Potjerali smo još brže i kako je bila tamna noć, svaki je čas zaostalo u snijegu po koje klupko skija, štapova i nogu. Došli smo dolje posve bijeli, jer nam je sve osim lica pokrio prašni snijeg.

Čim smo stupili u sobu, oblila nas je toplina velike peći, čije su malene opeke od ugrijanog zraka drhtale i plesale, kao da su oživjele. Stari je prozore iskitio smrekovim granama i cijela soba mirisala je od njih kao crnogoričina šuma u ljetno podne. Jarka toplina i mirisna soba nas je posvema omamila, ta cijeli dan nijesmo skidali skija s nogu, a večernje sunce je bilo preslabo, da nas ugrije. U velikom loncu kipio je čaj, a topla para miješala se sa dimom naših lulica. Raspoloženje je raslo i bistri glas malih orguljica ječao je u maloj sobici do u kasnu noć.

Drugo jutro uranili smo još prije zore. Nebo je bilo puno jasnih zvijezda, a novi mraz pokrio je sve bijelom koprenom inja. Da ne kasnimo prikopčali smo brzo snježne konjiće i ostavili kuću. Vedro nebo obećavalo je lijepi dan, pa smo odlučili poći malo dalje i više, nego što nam je to jučer uspjelo. Ispod Vižinskoga vrha utrnuli smo naše svjetiljke, zvijezde su izbljedile, a na istoku se dan zorom najavio. Od hladnoće se sve ukočilo i zamrzlo. Sitno inje zavuklo se u svaki kutić, nigdje nijesi vidjeo druge boje do bijele, tek medju tankim srebrnim čipkama visokih grana, male točkice plavoga neba. Osamljene smreke stajale su kao bijeli obelisci, teški snijeg sklopio im je jednu granu preko druge, da su se najdonje spojile sa snijegom u jedno.

Kad smo izašli iz šume, bilo je iza Kržiša već sve u plamenu. Žuti traci skoro se promjenili u crvene i sa izlazom sunca prešlo je sve u jarko crvenilo. Sve je oko nas gorilo, svako zrno snijega se blještilo i titralo, sve je postalo živo, veselo i glasno, samo su ljubičaste sjene ostale tihe i ukočene. Sve što je još jučer sakrivala magla, danas je bilo čisto i prelito živom bojom mladoga sunca. Oble livade Kržiša rasle su u tom osvjetljenju, a naši jučerašnji tragovi caklili su na suncu, kao svilene niti smotane paučine.

Lijevo, više na sjever kočio se pred nama Krvavec posvema čist i netaknut, kao mala curica u krinolini, kad se sprema, da u novoj bjelini podje na nedjeljnu misu. Oko njegovoga vrha vitlali se sitni oblačići, koji jedva što su se pojavili, odmah su i nestali. Sjetili smo se riječi staroga zvonara »Če bo zjutri praporjev na Krvavcu, tako ne prideta na vrh«! Sad smo ga tek pravo i razumjeli! Vjetar je na visinama bio tako jak, da je podigo sitni snijeg sa grebena i poput zastavice čas lepršao i onda kao trzajući plamen najednoć nestao. Čudan je to bio prizor, ali mi se nijesmo dali zastrašiti, već smo laganim tempom prešli kraj »Križke koče« prema njegovom podnožju. Kao indigo plavo nebo jasno se isticalo od bijelih snježnih poljana, sred kojih su stajale samotne velike smreke, sa jasno obasjanim bakrenim deblima. Ogromne mase snijega zatrpale su mnogu do polovice, a niska klekovina u opće je posvema nestama pod njim.

Tik pod vrhom ostavili smo naše nahrptnike i okrijepili se toplim čajem, da priberemo snage za zadnji dio uspona. Visoko nad nama stršila je u zrak velika streha glavnoga vrha, drsko i odvažno kao ogromni val zaledjen na vrhuncu skoka. Bilo je sigurno 20° C. ispod ledišta, jer nijesam osjećao ni ruke ni noge, sav sam se ukočio. Nijesmo ovdje mogli dulje izdržati i pošli stoga duž grebena prema vrhu.

Išao sam prvi i htio se baš uspeti preko strehe na sam vrh, kad me uhvati silan udar vjetra i baci natrag. Prvi se čas nijesam ni snašao, ćutio sam samo, da me lice peče, a oko uha mi je zavijao hladni vjetar, noseći kao iglice oštri ledeni snijeg. Podigao sam se, da ponovno pokušam gore, ali uzalud, vjetar je bio tako jak, da nijesam mogao ni ustati. Stisnuo sam glavu medju ruke i čekao tako bespomoćan dok bura popusti. Spustio sam se onda opet natrag na drugu stranu i počekao sa drugovima na zgodniji čas. Zamotali smo si lice, sa svim raspoloživim rupcima i šalovima i ostavili samo žute naočale slobodne, da ne stradamo kao prvog puta.

POGLED NA KAMNIŠKE ALPE SA NJIVE

FOTO: D. PAULIĆ

Kad je opet nastala tišina poletili smo svi kao na zapovjed naprijed preko strehe. Na čas je još bilo mirno i bez vjetra, ali tamo daleko na grebenu spram Velikog Zvoha već se stvarao novi oblačić snijega, i u bjesnome vrtlogu jurio prema nama. Kad nas je stigla vijavica, složili smo se u klupko, da joj lakše odolimo i onda opet pošli napred. Uspinjali smo se tako mučno dalje po uskom grebenu, koji spaja vrh Krvavca, Velikog Zvoha i Korena sa skupinom Dolje Njive i Mokrice. Lijevo od nas spuštala se duga livada prema dolini Kokre, a na desno se pravo nijesmo ni usudili pogledati. Streh se redala za strehom, a iza njih strma provalija spram Bistriške doline. Oko deset sati došli smo na vrh Velikoga Zvoha, kota 1973 m.

Moja davna želja se ovog puta ipak jednom ispunila. Došao sam u sredinu Alpa u vrijeme kad se u njima, vehementnom snagom prikazala grandiozna priroda. Nigdje dokle je oko doseglo, nije bilo traga čovjeku, sve je bilo posvema čisto bijelo i netaknuto. Velika sinfonija linija, plastike i boja. Kao valovi titanskoga mora nizala se dolina za brijegom, ponor za grebenom, kulminirajući u skupu ledom oklopljenih kristala: Kočna, Grintavec, Skuta, Rinka, Planjava i Ojstrica.

Alpe, Alpe šaptali smo u strahu, da glasnom riječi ne narušimo taj duboki mir oko nas. Na rubovima našega vrha nanizali se bizarne strehe, cakleći se na suncu kao fantastična plastika. Nije tu bilo forme koje si čovječja fantazija nebi mogla zamisliti. Ravne plohe romanskih tornjeva, oble i pune forme bogatog baroka i raskošne linije nježnoga rokokoa, sve je tu bilo dočarano u jedinstvenoj harmoniji. Tamni ultramarin čistoga neba, podavao je svemu još veću plastiku, a naročito na istočnim obroncima s kojih se već sunce kradom odmaklo. U dolini prelijevale se snježne poljane, kao da su prekrite velikim plaštevima teške svile. Lijevo i desno od našega grebena, u dolini Kokre i Bistrice ostala je crnogorica bez snijega, a sunčane zrake prelile su ih metalnim sjajem bakrene patine.

Takav je bio razgled na sjever. Veliki bijeli oblaci selili su se preko vrhova, ploveći nečujno po nebu kao kakove aveti i ostavljajući za sobom cijele plohe trzajućih sjena.

Južno od nas prekrilo je more oblaka cijelu krajinu, sve do horizonta. More, pravo pravcato more, samo ne zeleno i modro, već nježno rumeno kao miljuni otrgnutih ružinih latica. U toj neizmjernosti prostora i veličina, medju titanskim formama prirode, stajala su tri čovjeka, tri točkice.

Tiho smo se vratili natrag. Naše ladjice ponjele su nas lagano dolje. Imali smo više osjećaj, da letimo, bili smo još puni velikih slika i neograničenog zadovoljstva. U širokoj uvali izmedju Krvavca i Kržiša vladala je potpuna tišina, vjetar je tu već posvema izgubio. Spustili smo se još niže do Križke koče i ostali kod nje do pred definitivni odlazak. Unakrstivši skije legli smo na njih, da iskoristimo do kraja još posljedne zrake sunca.

Oko pola dva zašli smo lagano u sjenu. Sunce se odmaklo za obronak i odmah se osjetila velika razlika u temperaturi. Kako je bilo ujedno vrijeme odlasku, pokupili smo se i pošli lagano do na vrh Kržiša. Ogromni bijeli oblaci okupili se medjutim oko Kočne, Skute i Ojstrice, bili su tako jasni i svijetli, da je sve od njih izgubilo boju. Približavali su se mjestemično i lagano sve bliže, kao da će sve pod sobom smrviti i izravniti.

Po zadnji put smo pogledali planine i onda pritegli čvrsto remenje, da se konačno spustimo u dolinu. Prešli smo naše jučerašnje tragove, zašli u šumu, prešli kraj starca zvonara na Št. Ambrožu i još uvijek smo se bez prestanka spuštali.

Bilo je kasno, morali smo se žuriti, ali svaki čas je po koji od nas zastao, da se okrene prema planinama, koje su nam slale svoj zadnji pozdrav — crveni odraz zašlog sunca.

Naše slike

»Krvavec, Križka planina i Osredek sa Velike Planine«. Slika je snimljena sa »Polanskoga roba« (1000 m) na Velikoj Planini. Sprijeda se ruše strmi njeni obronci u Bističku dolinu, a more oblaka zastrlo je svu nizinu sve do dalekih Julskih alpa. U daljini na horizontu vidi se grupa Crne prsti i posve desno i sam Triglav. Kao nož oštri greben koji se uzdiže iz Bističke doline je Osredek, koji se spaja sa čunjastim vrhom Kržiša. Lijevo pod njim su livade oko Št. Ambroža, a desno poznati ski-teren oko Križke planine. Bijeli bedem, kao nožem glatko odrezan na vrhu je sam vrh Krvavca te njegov spojni greben prema Velikome Zvohu. Sva nizina zastrta oblacima više nalikuje moru, koje se u bjesnom zamahu baca na oštro grebenje — nego li mekim oblacima, koje će prva bura raznjeti. Tekst ovoj slici vidi u opisu na Krvavec. — ć.

Ruška koča, pri Rušah. Foto: E. Köröskenji.

Kamničke alpe sa Velike Planine. Ova slika nam prikazuje zapadni — glavni dio Kamničkih alpa, od Kamničkog pa do Kokrskoga sedla. Sa lijeve strane vide se još završetci strmoga Grebena, nad kojim se uzdiže niz snijegom zatrpanih vrhova. Kočna se stisnula (iduć s lijeva) iza majestetičnog Grintavca, čije oštre linije i sjene su najljepši dio slike. Dalje na desno reda se Mlinarsko sedlo iza kojeg se greben opet uzdiže do vrha Dolgog Hrbta, Štruce i središta zapadne grupe ogromnog kristala Skute. Pod širokim pobočjem Brane skriva se još i Rinka te zarez u kojem izlazi put kroz Turski žleb od Okrešlja. Kamničko sedlo je već skoro posve u sjeni, isto kao i za njim ležeći vrh Mrzle Gore, taj zloglasni i primamljivi vrh svih turista akrobata-plezaća. U dolini se već sve sprema, da dočeka noć dok su vrhovi još kratko u svjetlu niskoga sunca.

Još kratko će trajat ta čarobna rasvjeta — onda će sve nestati iza tamnoga zastora noći. — ć.

Treća slika priloga opisana pobliže u članku: »Jablanac i okolica«.

Ruška koča pri Rušah, planinarska kuća u pitomom Pohorju, vlasništvo SPD, a stoji pokraj crkvice sv. Areha u aps. vis. od 1250 m. Ima 1 sobu i 10 postelja. U blizini je poznati Romanov i Čudežni zdenac. Nedaleko je veća planinska kuća zvana Planinka. Iz Rušah do Ruške koče ima 2 i pol h.

— **ak.**

Planinarske vijesti.

Švicarski Alpinski Klub god. 1922. Prema 55. poslovnom izvješću je Švicarski Alpinski Klub zajedno sa 4 posljednje nove sekcije imao ukupno 80 podružnica. Dne 1. VII. 1923. imao je 22.626 članova tako te mu porast iznaša 1155 članova. Budget za god. 1924. predložen je sa 207.000 franaka od čega su godišnji prinosi članova po 8 franaka uzeti u račun sa 177.600 franaka. Izdatci prema budgetu sastoje: za novogradnje popravke i gradnje puteva 64.900 franaka. Trošak za Alpinu, glavno glasilo kluba 40.000 franaka. Upravni troškovi 23.000 franaka. Osiguranje proti nezgodama 26.000 franaka i osiguranje vodića 11.000 franaka. Postaje za spasavanje 5.000 franaka. Potpore, većinom za alpinska izdanja, muzej, sklizanje sa skijama i t. d. 16.400 franaka. Ostalo su manji izdatci. God. 1921. bilo je preko 36.000 franaka deficita što je god. 1922. potpuno isplaćeno.

Društvo je imalo god. 1922. 87 postaja za spasavanje sa 120 mjesta za dojavu potreba za spasavanje. Iste godine su kolone za spasavanje 19 puta svoju dužnost obavljale. U poslovnom izvješću se konstatuje da je ove godine prvi puta besprikorno funkcionisala metereološka služba u povodu čega imade da će se broj nesreća na bregovima uslijed nevremena za budućnost smanjiti.

Centralna biblioteka povećala se je što darom, što kupom, što zamjenom za 160 svezaka, 99 brošura, 27 izvještaja, 57 karata i 19 izletnih programa te 42 panorame.

Švicarski alpinski muzej u Bernu je posjetilo 4297 osoba medju njima 88 škola, nešto manje nego prediduće godine.

Skupština delegata imala je ove godine odlučiti o: maldenačkim organizacijama. Organizacija mladeži i po revidiranim statutima kluba spada u nadležnost pojedinih sekcija, a središnji odbor se mora na to ograničiti da daje poticaj, ideje i ako pokret financijalno potpomaže. Središnji odbor stajao je u tu svrhu u pregovorima sa šefovima postojećih mladenačkih organizacija napose radi obdržavanja tečajeva za vodiće mladenačkih izleta. U Švicarskoj dolaze u glavnom u obzir: mladenačke organizacije samog Švicarskog Alpinskog Kluba, zatim švicarska organizacija Pfadfinderbund (Eclaireurs) i društvo: Pro Corpore.

Po izvornim podatcima priopćio:

Dr. Ivan Krajač.

Društvene vijesti.

Uplata članarine. Umoljavamo članove središnjice, da uplate članarinu i pretplatu za »Hrvatski planinar« za god. 1924. najkasnije do 15. veljače o. g. i to dnevno od 5—8 sati na večer u društvenoj poslovnici, Ilica 35, dvorište, desno. Članarina iznaša godišnje Din. 25.—. U poslovnici središnjice primaju se takodjer novi članovi, koji osim članarine plaćaju pristupninu od Din 5.—. Utemeljiteljna članarina Din. 250.— jedanput za uvijek. Pretplata na »Hrvatski planianar« za članove godišnje Din. 50.—, za djake i naučnike Din. 40.— a za nečlanove Din. 60.—. Pojedini broj Din. 7.50. »Hrvatski planinar« izaći će ove godine u povećanom formatu sa biranim planinarskim štivom i lijepim ilustracijama. Pozivamo članove, da članke za »Hrvatski planinar« i dobre fotografije šalju na uredništvo »Hrvatskog planinara«, Zagreb, Demetrova ul. 1.

Poslovnica i čitaonica Hrvatskog planinarskog društva. Poslovnica središnjice Hrvatskog planinarskog društva (Ilica 35, dvorište, desno) proširuje se ovih dana, te će biti uredjena posebna soba za čitaonicu članova, koja će biti dnevno otvorena. Pristup u čitaonicu biti će dopušten samo članovima Hrvatskog planinarskog društva i po ovima uvedenim gostima. Uz čitaonicu biti će uredjena i planinarska knjižnica, te će članovi moći da čitaju domaće i strane planinarske časopise (hrvatske, slovenske, čehoslovačke, bugarske, švicarske, franceske i t. d.) te planinarske stručne i druge knjige. Uz to će se članovi u posebnoj sobi moći sastajati na dogovore, a stajat će im na uporabu i zemljovidne specijalne i generalne karte, kao i vodiči. Uredjenjem ovih prostorija bit će barem donekle pomoženo našim članovima. da se mogu intenzivnije baviti planinarskom literaturom, proučavati karte i sastajati se na dogovore. Da upotpunimo knjižnicu, molimo članove i naše prijatelje, da nam poklone planinarske i druge knjige, časopise, karte, vodiče i t. d., te da nam to dostave u poslovnicu Ilica 35, dvorište, desno ili da nam na telefon 22—04 jave kamo da pošaljemo po knjige.

Hrvatsko planinarsko društvo podružnica »Runolist« u Lokvama, priredila je dne 26. XII. 1923. svoj prvi zimski izlet na Sleme iznad Lokava. Zastupane su bile sve gotovo grane zimskog športa. Skijaši i rodlaši uspeli su se na samo Slemensko sedlo odakle se spustiše u zaselak Podsleme. Mnogo je smetala cijelom izletu sniježna vijavica,

no planinarke i planinari nisu se prestrašili tih neprilika nego su oduševljeno do kasno u noć uživali u čarima zimskoga športa.

Markacija Golubinjaka i njegovih špilja. Mjeseca novembra 1923. provedena je po članovima podružnice »Runolist« u Lokvama markacija prirodnog perivoja Golubinjaka i njegovih špilja, a koji se nalazi izmedu željezničke stanice i samog mjesta Lokve.

Oznake počinju na polovici kolodvorskog puta, što vodi kroz Golubinjak sa stanice; lijevo uz tablu 15 minuta do pod sam vidikovac, gdje se izdiže strma stijena, koja svojim prirodnim — sada markiranim — stepenicama dozvoljava prilaz na svoje tjeme.

Sa nje je divan pogled na čitavo područje divlje-obraštenog Golubinjaka, iz čije prašume izbijaju visoke vapnene pećine — ta gnijezda jastrebova, sova i inih grabilica.

Duboko ispod nas provirilo je ubavo polje, okruženo odasvud bregovima, dok u bližoj pozadini niće ko na pozornici samo mjestance Lokve, ukrasujući cio taj gorski kraj.

Na tom mjestu trebati će podignuti željeznu ogradu, kao i nešto niže drvenu sa klupom, da bude lagodan oslon i počivalište eventualnim posjetnicima.

Dalje označuje tabla »Put u Golubinjak« nastavak puta tim kamenitim, gusto obraštenim rebrom do gorskog odrona, koji se strmo ruši spram male livade, dovodeći do golubinjačke prirodne Gloriette, gdje su smještena u sjeni nebotičnih jela i ogromnih pećina, sjedala sa stolovima, koje služe u ljetno doba mnogoj ugodnoj veselici. Iz tog glavnog stjecišta i središta Golubinjaka, laganim usponom vodi lijevo uz natpisnu ploču »Put u Golubinju Spilju« zasjenjena šumska staza uz podnožje glatke Golubinjačke Stijene do same Golubinje špilje, tog bivšeg stana divljih golubova. Stijena naliči ogromnom portalu, te se preko par okomitih stepenica dolazi na jugo-zapadnu stranu, gdje se odmah nastavlja »Put u Ledenu Špilju« kojeg označuje ploča podignuta na vidljivom mjestu. Ovaj se potonji spaja nakon 10 minuta sa onim Paklenih Vratiju, kroz koja konačno prolazimo, veruć se strmo i u serpentinama. Visok, impozantan taj prirodni slavoluk propušta nas u šumsko carstvo, gdje se nastavlja desno — strijelicom označen — put u Ledenu špilju i to najprije usponom, a onda nizbrdice do u samu spilju, označenim crvenim natpisom L. Š.

Za posjet ove spilje potrebno je svjetlo, jer danje nedostaje. Oslon na početnoj točci, kazuje dalnji smjer napredovanja u unutrašnjost.

Uz neke male uredbe kao: popravak mostova prema Ledenoj Spilji i Belvederu, postavljanje putokaza na golubinjačkoj livadi, pa provedbu nekojih spojnih markiracija, omogućilo bi svestrani prilaz toj predstraži nedalekog bitorajskog gorja.

Vraćajući se iz Ledene Spilje istim smjerom natrag, možemo se spustiti putem od Paklenih Vratiju na samo polje, gdje je takodjer postavljena ploča »Put na Paklena Vrata«, a odavle u samo mjestance Lokve. M.

Planinarska literatura.

Vodič po Sarajevu. Kustos sarajevskog zemaljskog muzeja dr. Mihovil Mandić izdao je početkom ove godine u nakladi Knjižnice »Naše Otadžbine« vodič po Sarajevu pod naslovom »Sarajevo (sa planom grada i slikama)«. Malena knjižica od pedesetak stranica; žepnoga formata, jeftina (6 Din.) dobro će poslužiti svakome strancu, koji dolazi u Sarajevo i hoće da se na kratak i ugodan način upozna s najvažnijim objektima i pojavama u gradu. Osobita je atrakcija ove knjižice »Povijest« Sarajeva i najbiže okolice, gdje pisac ukratko opisuje grad i njegovu okolicu u prehistoričko i rimsko doba, zatim u srednjem vijeku pa u doba osmanlijskog gospodstva i austrijske okupacije. Mnoge prosvjetne javne zgrade privući će pozornost i interes stranca potpuno i pravo istom onda, kad dozna povijest njihova postanja. A u to će ga dobro i ukratko uputiti Mandićev vodič. Nekoliko slika ilustrira piščeva izglaganja, samo je šteta, što nijesu odabrane karakterističnije i ljepše slike. Knjižici je dodan i plan Sarajeva, koji je svakom strancu prijeko potreban u labirintu brojnih sarajevskih ulica i uličica. I. R.

SADRŽAJ: *Dr. M. Hirtz:* Jablanac i okolica. (Str. 1.). *Dr. I. Horvat:* Iz života planinskog bilja. (Str. 5.). *Dr. Milan Šenoa:* Košljun. (Str. 8.). *D. Paulić:* Krvavec (1853 m.) (Str. 10.). Naše slike. (Str. 14.). Planinarske vijesti. (Str. 15.). Društvene vijesti. (Str. 15.) Planinarska literatura. (Str. 16.).

Izdaje **»Hrvatsko Planinarsko Društvo«** u nakladi **»Nakladne zadruge Hrv. Planinara«** u Zagrebu.
Odgovorni urednik: prof. **Josip Poljak.** Tisak: **Nadbiskupske tiskare u Zagrebu.**

JABLANAC SA PRISTANKA JABL. DRAGE

FOTO: J. POLJAK